

SUN'IY INTELEKTNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHDAGI MUAMMOLAR

Azizbek Ashurov

Xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi notarius

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11218835>

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiberxavfsizlik va sun'iy intellektning ma'lumotlarni himoya qilishdagi huquqiy jihatlari yoritib beriladi hamda xorijiy mamlakatlardagi ma'lumotlarni himoya qilishga oid qonun hujjatlari tahlil etiladi. Shuningdek, dastlab kiberxavfsizlikning arxitekturasini, strategiyasini hamda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish.

Kirish

XX asrning boshlari va yarmida dunyo miqyosida elektron qurilmalarning vujudga kelishi, texnologiyalarning jadal rivojlanishi hayotdagi barcha sohalarida jalb eta va qo'llanila boshladi va shu kabi huquqshunoslar e'tiborini ham chetlab o'tmadi. Yurisprudensiya sohasiga yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha tavsiya va takliflar informatika sohasida tub burilish yasagan birinchi elektron mashinalar yaratilgandan so'ng kiritila boshladi.¹ Amerikada qonun sohasida yangi texnologiyalarni joriy etish bo'yicha bir qancha maqolalar tayyorlandi. Bularga misol tariqasida keltirishimiz mumkin, Li Levingerning "Yurimetriya – oldingi va keyingi qadam" maqolasidir.² Bu maqola keyinchalik 1949-yilda Minnesota universiteti huquq jurnalida chop etilgan. Taxminan bir vaqtning o'zida Yevropada ham yurisprudensiya sohasida texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yuqoridagi kabi bir qancha tadqiqotlar olib borildi. Angliyada 1958-yilda fikrlash jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish bo'yicha bo'lib o'tgan konferensiyada huquqshunos³ Bu ma'ruzadan ko'zlangan asosiy maqsad, huquqiy ma'lumotlarga tezkor kirishni ta'minlash hamda advokatlarni qo'llab – quvvatlaydigan biror bir masalada huquqiy savollarga javob bera oladigan dasturiy va texnikaviy apparatlardan tashkil topgan tizim yaratilishini bashorat qildi. Demak, ko'rinib turibiki, yurisprudensiya sohasida sun'iy intellektning ta'siri kabi bu mavzuga aloqador ishlar bir qator amerikalik va yevropalik olimlar va huquqshunoslar tomonidan juda faol tarzda muhokama qilingan.

Muhokamalardan ko'zlangan asosiy maqsad, birinchi o'rinda huquqshunoslikka doir ishlarni tashkil etish va osonlashtirish vositasi sifatida sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chiqish edi. Bundan tashqari yurisprudensiya sohasidagi bir qator muammolar haqida va ularni sun'iy intellekt yordamida hal etish mavzusi bo'yicha Bryus Byunken va Tomas Xedrikning "Sun'iy intellekt va huquqiy asoslash haqidagi ba'zi tahminlar" maqolasida uchratish mumkin.⁴ Yevropa va AQSH davlatlari huquq sohasida sun'iy intellektni joriy etish bo'yicha qilgan maqolalar, ma'ruzalardan tashqari, ushbu mavzu bo'yicha kitoblar nashr etila hamda sun'iy intellektga doir ixtisoslashtirilgan konferensiyalar ham o'tkazila boshladi.

Asosiy tahlillar va natijalar

¹ Kelso LO Qonun texnologik inqilobga muhtojmi? Rokki tog' qonunining sharhi. 1945–1946 yillar jild. 18. B. 378–383

² Loevinger L. Jurimetrics - Keyingi qadam oldinga. Minnesota qonunlari sharhi. 1949 jild. 33. No 5. B. 455–493.

³ Mehl L. Huquqiy dunyoda avtomatlashtirish: huquqiy ma'lumotni mashinada qayta ishlashdan "huquq mashinasi" gacha. 4B sessiyasi. Qog'oz 1. 1958. URL: <https://aitopics.org/download/classics:97D0F0CA> (12/10/2021 kirish).

⁴ Buchanan BG, Headrick TE Sun'iy intellekt va huquqiy fikrlash haqida ba'zi spekulatsiyalar // Stenford qonunining sharhi. 1970 jild. 23. Yo'q. 1. B. 40–62.

Sun'iy intellektga oid kitoblarga misol sifatida, Brayan Niblett tomonidan tahrirlangan "kompyuter fanlari va huquq"⁵(1980), hamda Konstantino Ciampi "Sun'iy intellekt va huquqiy axborot tizimlar"⁶ kabi kitoblarni aytishimiz mumkin. Yuqorida keltirilgan misollardan ko'rishimiz mumkinki, sun'iy intellektning yurisprudensiya sohasida qo'llanilishi huquqni muhofaza qilish organlarining ish samaradorligini kengaytiribgina qolmay, huquq va huquqni muhofaza etish, turli xil jinoyatlarni oldini olishda samarali strategiyalarni ishlab chiqish uchun yangi imkoniyatlar va vositalarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtga kelib ilmiy-huquqiy darsliklar, jurnallar hamda huquq sohasida sun'iy intellektning o'rni haqidagi maqolalarda va turli tadqiqot markazlari tomonidan tashkil etilgan ilmiy anjuman va konferentsiyalarda sun'iy intellektning huquqqa ta'siri natijasida yuzaga keladigan muammolar faol tarzda muhokama qilinmoqda. Muhokamalar natijasida yuzaga kelgan muammolarni quyidagi masalalar o'zida mujjlashtirgan:

- sun'iy intellektni sud-tizimlariga joriy etish natijasida sud-huquq tizimidagi o'zgarishlar;
 - dasturiy ta'minot va texnik apparatura shuningdek, neyron tarmoqlar va boshqa vositalardan foydalangan holda yurisprudensiya sohasidagi hujjatlarni yaratishda samarali hamda tezkor inson omilisiz avtomatlashtirish;
 - turli xil huquqiy masalalarda sun'iy intellekt yordamida qabul qilingan qarorlarda kamsitishning yangi xavflari;
 - ma'lumotlar maxfiyligi ya'ni sun'iy intellekt xususiyatlaridan kelib chiqqan holda katta hajmdagi ma'lumotlarni qidirish va qayta ishlash qobiliyati inson salohiyatidan ancha darajada yuqoriligi sababli muhim axborotlarning sir hamda maxfiy saqlanishiga tahdidlar;
 - turli xil vujudga kelishi mumkin bo'lgan jinoyatlarni tahlil qilish hamda ularga to'g'ri qaror chiqarishda sun'iy intellekt tomonidan amalga oshiriladigan bashoratli qaror va tahlillarning imkoniyatlari.
- Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, sun'iy intellektning huquq va yurisprudensiyaga ta'siri shuki, uning natijasida sun'iy intellektning takomillashishi va rivojlanishi tubdan o'zgaradi. Sun'iy intellekt hozirgi zamon axborot texnologiyalari rivojlanishiga qanchalik mos bo'lsa ya'ni u qanchalik murakkab va turli xil darajadagi huquqiy vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega bo'lsa va undan yurisprudensiya sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar, advokatlar, shuningdek sudyalalar hamda boshqa davlat idoralari, biznes vakillari tomonidan ko'proq foydalaniladi. Hozirgi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan zamonda, jamiyat tubdan o'zgarimoqda hamda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchilar tomonidan chiqarilayotgan qonunlar doimiy ravishda yangi sharoitlarga moslashishga harakat qilib, yangi huquq normalari bilan to'ldirilmoqda. Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solishda, avvalo, axloqiy shartlar va etikaning o'rni beqiyosdir. Etika huquq sohasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab huquqiy normalar, qarorlar axloqiy muammolarni o'rganish, tahlil etish va idrok etishdan kelib chiqadi. Hozirgi kunga kelib sun'iy intellekt jamiyatda sodir etiladigan voqelikka kirgan, jamiyatga allaqachon o'z ta'sirini o'tkazgan. Buning natijasida sun'iy intellekt bilan yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish zarurligini anglatadi. Demak, sun'iy intellekt

⁵ Kompyuter fanlari va huquq. Ilg'or kurs. Ed. B. Niblett tomonidan. Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti. 1980. 232 b.

⁶ Ciampi C. Sun'iy intellekt va huquqiy axborot tizimlari. jild. I: "Mantiq, informatika, huquq" mavzusidagi xalqaro konferensiyadan tanlangan maqolalarning tahrirlangan versiyalari. Florensiya, Italiya, 1981 yil aprel, Shimoliy Gollandiya, Amsterdam. 1982. 476 b.

mavjud bo'lgan va ta'sirini o'tkazadigan munosabatlarni huquqiy tartibga solishda, zarur bo'lgan norma va qonunlarni ishlab chiqishda sun'iy intellekt sohasida axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish va joriy etish hamda shakllantirish muhim hisoblanadi. Bu kabi ishlab chiqilgan sun'iy intellektni tartibga solish bo'yicha axloqiy me'zonlar sun'iy intellektning robotlashtirilgan modellariga ham, Internet tarmog'ida hamda virtual mavjud bo'lgan modellariga ham tegishli. Demak, axloqiy me'yorlar haqida fantastik asarlar yozuvchisi Isaak Asimov "robototexnika qonunlarini" shakllantirgan.⁷

Keyinchalik esa bu qoida va me'yorlar butun hamjamiyat tomonidan universal deb tan olindi. Bu kabi o'zgarishlar robototexnikani takomillashtirish va rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda:

- robot har qanday holatda ham insonga zarar yetkazmasligi lozim;
- inson tomonidan berilgan barcha turdagi buyruqlarga robot bo'ysunishi lozim, bu buyruqlar qonunga zid bo'lmasa albatta;
- robot o'zi haqida qayg'urishi hamda xavfsizligini ta'minlashi zarur, agarda birinchi va ikkinchi qoidalarga zid bo'lmasa.

Ushbu qoidalar robot ishlab chiqaruvchilarga axloqiy talab sifatida ko'riladi va ayni vaqtda jadal rivojlanib borayotgan sun'iy intellekt qanchalik darajada mukammal bo'lsa, uni huquqiy va qonuniy tomondan tartibga solish uchun zarur va maxsus qoida va me'yorlarni ishlab chiqish lozimligi shunchalik katta bo'ladi. Sun'iy intellektning inson hayotiga kirib borishi va ta'sir o'tkazishi oldin mavjud bo'lmagan huquqiy muammolarni hamda axloqiy masalalarni keltirib chiqarmoqda. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Sun'iy intellekt xavfsizligi muammosi ayni vaqtda dunyo hamjamiyati oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt dasturiy tizimdan iboratligi uchun bu tizimlarni aldash, turli xil xakkerlik hujumi orqali buzish hamda noqonuniy maqsadlarda ishlatish mumkin.
- Sun'iy intellekt ishlab chiqaruvchi yirik kompaniyalar egalari, boshqaruvchilari o'zlari ishlab chiqargan sun'iy intellekt apparati yoki mashinalari tomonidan chiqariladigan foydaga ega bo'lishadimi? Demak bu jamiyatda ijtimoiy tengsizlik muammosini kuchayishiga olib kelishi mumkin;
- Ayni vaqtda eng dolzarb bo'lib, ko'plab muhokamalarga sabab bo'layotgan ishsizlik muammosi hamda bunga qo'shimcha ravishda bir qator kasblarning yo'qolishi. Axborot texnologiyalar rivojlanib deyarli barcha sohalarida avtomatlashtirish jarayoni hozirgi vaqtda ishchilarning hech bo'lmaganda bir qismini ishsiz qolishga sabab bo'lmoqda. Sun'iy intellektning deyarli barcha sohalarida qo'llanilishi ishchilar sonining qisqarishiga va ishsizlik darajasini oshishiga olib boradi. Sotsiologlar ish ko'p odamlar hayotida asosiy o'rinlardan birini egallashi va ularning ishini yo'qotish to'liq hayot uchun xavf tug'dirishi mumkin.

Xulosa

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, sun'iy intellektni takomillashtirish va amaliyotga qo'llash bilan bog'liq axloqiy muammo va masalalarni hal etish uchun sun'iy intellektni huquqiy tartibga keltirish uchun kuchli yondashuv, mukammal g'oyalar zarur bo'ladi. Konferensiya va turli xil ilmiy anjumanlarda muhokamalarga sabab bo'layotgan masalalar va uni hal etish uchun berilayotgan takliflar xalqaro va milliy miqyosda sun'iy intellekt axloq me'yorlari va etikasiga

⁷ Asimov I. Runaround. Ajoyib ilmiy fantastika. 1942. 29-jild. No. 1. 94–103-betlar

tegishli bir qator hujjatlar tan olinganda va qabul qilinganida yanada faol namoyon bo'ladi. Bunday hujjatlarning yorqin misollaridan biri sun'iy intellektning axloqiy jihatlari bo'yicha YuNESKO tavsiyalaridir. Ushbu tavsiyalar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti tomonidan sun'iy intellekt texnologiyasini rivojlantirish va qo'llash bilan bog'liq axloqiy mulohazalarni ko'rib chiqish maqsadida ishlab chiqilgan yo'riqnoma va tamoyillarning yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi.⁸ Keltirilgan sun'iy intellektga oid axloqiy me'yorlar ishlab chiqilganidan so'ng sun'iy intellekt sohasini huquqiy va qonuniy tartibga solishni shakllashtirish va takomillashtirish maqsadida bir qator takliflar ilgari surilgan. Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, sun'iy intellektni huquqiy tartibga solishda asosiy prinsip sifatida insonparvarlik, jamiyat antropotsentrizmini saqlab qolgan holda shaxsiy ma'lumotlar hamda shaxs qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyili yotadi.

References:

1. 2001-yilda Budapesht shahrida "Kiberjinoyatchilik to'g'risida"gi Konvensiyasi;
2. Evropa Ittifoqining umumiy ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi reglamenti (GDPR);
3. 2003-yil fevralda Atlantada (AQSH) Kiberjinoyatchilik muammolarini o'rganish instituti ko'magida kiberjinoyatchilik muammolariga bag'ishlangan birinchi xalqaro sammit;
4. Alning ta'rifi: asosiy imkoniyatlar va ilmiy fanlar. Sun'iy intellekt bo'yicha yuqori darajadagi ekspertlar guruhi. Yevropa Komissiyasi, 2019. https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=56341 (kirish 10/12/2021);
5. Rossiya Federatsiyasining "Raqamli iqtisodiyot" milliy dasturining pasportiga kiritilgan "Raqamli texnologiyalar" federal loyihasini amalga oshirish maqsadida ishlab chiqilgan "Neyroteknologiyalarva sun'iy intellekt" "uchdan-end" raqamli texnologiyasini rivojlantirish bo'yicha yo'l xaritasi;
6. Конвенция Совета Европа "О защите физических лиц при автоматизированной обработке персональных данных". – Страсбург, 28 января 1981 года;
7. Директива Совета Европы от 14мая 1991 г. "О правовой охране компьютерных программ"(91/250/ЕЭС);
8. Gulyamov S., Bakhramova M. Digitalization of international arbitration and dispute resolution by artificial intelligence //World Bulletin of Management and Law. – 2022. – T. 9. – C. 79-85.
9. Said G. et al. Adapting legal systems to the development of artificial intelligence: solving the global problem of AI in judicial processes //International Journal of Cyber Law. – 2023. – T. 1. – №. 4.
10. Gulyamov S. Quantum Law: Navigating the Legal Challenges and Opportunities in the Age of Quantum Technologies //Uzbek Journal of Law and Digital Policy. – 2023. – T. 1. – №. 1.
11. Gulyamov S., Raimberdiyev S. Personal data protection as a tool to fight cyber corruption //International Journal of Law and Policy. – 2023. – T. 1. – №. 7.
12. Gulyamov S., Rustambekovich R. I. Code of Ethics for the Responsible Use of AI (Chatbots) in Science, Education and Professional Activities //Uzbek Journal of Law and Digital Policy. – 2023. – T. 1. – №. 3.

⁸ Sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyanoma, 2021. URL: <https://en.unesco.org/artificialintelligence/ethics> (kirish 10/12/2021).

13. Gulyamov S. S. Legal Frameworks for the Integration of Artificial Intelligence //International Conference on Nanotechnologies and Biomedical Engineering. – Cham : Springer Nature Switzerland, 2023. – C. 144-149.
14. Gulyamov, S., et al. "Draft Concept of the Republic of Uzbekistan in the Field of Development Artificial Intelligence for 2021-2030." Yurisprudensiya 1 (2021): 107-21.
15. O'zbekiston Respublikasining 12.12.2002 yildagi 439-II-son "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni;
16. O'zbekiston Respublikasining 02.07.2019 yildagi 547-son "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni;
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.08.2021 yildagi 5234-son qarori;
18. O'zbekiston Respublikasining 15.04.2022 yildagi 64-son "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni;

